

Líra, történet, befogadás

MEKIS D. JÁNOS: VERS ÉS KONTEXTUS

Mekis D. János könyvének már az alcíme (*A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma*) is egyértelműen rámutat a szerző vállalkozására és állásfoglalására a líráról való beszédmód tekintetében. A *Vers és kontextus* a lírát, a „költői szót” irodalomtörténeti problémaként kezeli, amely ekképpen nem választható el az adott kulturális, társadalmi és történeti beágyazottságtól, amelyben keletkezett. A kötetben szereplő tanulmányok kiindulópontja ez a megállapítás, a különböző szempontú írások ebből az alapvetésből ágaznak el irodalom- és kultusztörténeti, kánonelméleti, valamint szorosabb poétikai olvasatokra. A *Vers és kontextus* tanulmányaiban az irodalmi modernség alakjai tűnnek fel, a három írásban is szereplő Ady Endre mellett Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Nemes Nagy Ágnes, a kevésbé kanonizált szerzők közül Gyóni Géza, a határon túliak közül Cselényi László és Domonkos István költészete válik vizsgálat tárgyává.

Tanulmánykötet esetében gyakran nehéz olyan átfogó szempontot megragadni, amely vezérfonalként szolgálhat a bemutatás során. Mekis könyvének azonban látható törekvése, hogy az egyes írásokat reflektáltan összefűzze, hogy végül egy erős koncepcióval megalkotott kötet lehessen belőle. Ezt a célt tartja szem előtt az elméleti- és módszertani kérdések tisztázására és az egyes tanulmányok rövid összefoglalására szolgáló bevezető tanulmány, mely tömör és vázlatos történeti áttekintést nyújt a XX. századi nemzetközi és magyar irodalomtudományos diskurzusok irányairól, vonulatairól, felskiccelve azokat a problémákat, amelyekkel a szerző szembehegyezkedik, vagy amelyek túlkapásaitól elhatárolódní kíván, illetve amelyek mentén kialakította saját nézőpontját. Számot vet a '90-es évek magyar irodalomtudományos közegének elméleti túlsúlya miatt bekövetkezett életrajz- és kultuszkutatások háttérbeszorulásával, az immanens szövegolvasás elterjedésével, hangsúlyozva, hogy saját kutatásaiban ezektől eltérő szemléletmódot képviselve igyekszik mozgósítani a kultusztörténeti, életrajzi tényezőket is. Ez a fejezet láthatólag nem arra szolgál, hogy elmélyült elméleti kijelentéseket tegyen vagy kérdéseket vizsgáljon, sokkal inkább bevezetőnek szánt, pozíció-kijelölő funkcióval bíró írásról van szó, amely számba veszi – két oldalon belül – René Wellek, Hans Robert Jauss, az Új Kritika, Szegedy-Maszák Mihály, Paul de Man, Edward Said, Hans-Georg Gadamer, Jaques Derrida vagy éppen Anton Compagnon szerepét a XX. század irodalomelméleti diskurzusában (10–12.). Amellett, hogy a tanulmány áttekintést nyújt, Mekis saját szempontjait is hangsúlyozza, kiemelve, hogy vizsgálódásainak elméleti háttérében erősen jelen van Michel Foucault, meghúzódik Derrida és Paul de Man, valamint a „heideggeri örökség”, ugyanakkor szükségesnek látja tisztázni nyitott szemléletmódját: „az autochton diskurzusoktól és doktrinér tiltásoktól idegenkedvén, szívesen tájékozodom több különféle kánon és vizsgálati terület felé.” (15.)

A *Vers és kontextus* az elméleti és történeti szempont összebékítését javasolja, kiemelve, hogy „módszertani pluralizmusra” van szükség, „a kontextus-probléma

mákra adható »irodalomelméleti« és »irodalomtörténeti« válaszokat értelmetlen elkülöníteni, hiszen e két területnek át kellene hatnia egymást.” (33.) Ez az igény többször is hangsúlyosan megjelenik a kötetben, azzal az állandó – és az ismétlés folytán egyre inkább semmitmondóvá váló – reflexióval egyetemben, hogy csak értelmezés által és a kontextus bevonásával tudunk szövegeket megközelíteni (pl. „A poétikai jellemzők azonban nem érvényesülhetnek önmagukban. Ady verse csak saját értelmezéstörténeti kontextusában tekinthető a magyar irodalmi modernség egyik reprezentatív szövegének” [34.]; „A »szerző hangja« itt »rögzítettsége« miatt könnyen hozzáférhető, ugyanakkor olyan ellentmondásokkal terhelt diskurzív alakzat, mely csupán értelmezve közelíthető meg.” [36.]).

A történeti és elméleti diskurzusok együttes érvényesítésére és a kontextualizálásra való törekvés jól megmutatkozik mind a Babits Mihályról, mind a Nemes Nagy Ágnesről, vagy Kosztolányi Dezsőről írt szövegekben. Babits Mihály *Esti kérdés* című versét Mekis az elhangzott felolvasás és annak rögzítettsége, a szerző hangja és a versmondás mint értelmezői aktus felől közelíti meg. Mozgósítja a történeti szempontot is az utókor és felvétel kapcsolatát boncolgatva, valamint kijelöli a Babits-felolvasás helyét a korabeli versmondások, szavateltek között. Mindközben a felolvasást mint önálló művészi produktumot, és a versszöveget a hangzás és jelentés viszonya, a ritmika és versdallam, valamint mediális szempontokat figyelembe véve állítja egymás mellé. Ehhez a módszerhez hasonlóan a Nemes Nagy Ágnesről szóló tanulmány ugyancsak kettős látásmódot mozgósít: a *Tárgy-, test- és térképzetek* című írás a költő szövegeit – az „ad absurdum szótárat” idéző, a szavakat láthatóvá tevő tárgyias költészetét (156.) – fenomenológiai szempontból (Husserl, Waldenfels) igyekszik megközelíteni, másrészt azonban biografikus mozzanatokot is beemel az értelmezésbe, többek közt az *Ekebnáton éjszakája* című vers kapcsán. Mekis rámutat, hogy a költeményben leírt „fém-hullámozás”, tankmotívum az 1956-os eseményekkel hozható összefüggésbe, azzal ellentétben, hogy korábban a motívum magyarázataként még Lengyel Balázs is „általános 20. századi, első (!) és második világháborús reminiscenciát emlegetett” (159.). Mindazonáltal a szerző ennél nem sokkal jut tovább a szövegek kontextuális tereinek megnyitásában, következtetése, hogy a versek „nem értelmezhetetlenek ezen ismeretek nélkül”, ám „nem is függetleníthetjük az értelmezést tőlük, legalább mint iránytól, lehetőségtől, mely így vagy úgy bekövetkezik”, nem nyit meg új utakat a vizsgálódás számára (159.). A kontextualizálás más írásaiban inkább a vizsgált költői életműben való motivikus kapcsolódások feltárását jelenti. A Kosztolányi Dezső költészetét elemző szövegben (*Halál-motivika és életmegértés*) a központi szöveg a *Hajnali részegség*, amelyet azonban többek közt a *Boldog-szomorú dal* és a *Szavak társaságában* című versek, valamint a *Számadás* kötet tükrében is vizsgál, az emlékezés, felejtés, halál, élet és a gyerekkor „kulcsfogalmain” (134.) keresztül. Az érvelésben a *Hajnali részegség* egyfajta „versösszegzésként” érthető, amely a fent említett költemények szövedékébe épülve, a haláltapasztalat és életöröm kettősét, a létmegértés „egyszeri élményét” beszéli el (143.).

A könyvben megjelenő lírikusok közül a legnagyobb szerephez azonban Ady Endre jut, akinek műveit három tanulmányban is tárgyalja Mekis. A szerző mindhárom alkalommal más hangsúlyokkal és elemzési szempontokkal közelít a modern-

ség kánonjában „legtartósabban szilárd” helyet foglaló (75.) költőhöz. Az első tanulmányban így – a Kosztolányi-tanulmány eljárásához hasonlóan – a *Kocsi út az éjszakában* motivikus kapcsolódásait tárja fel Ady életművében, valamint a hiányszimbolika mentén mutatja be a vers jelentésszerkezetét. A *Kultusz és hatás* (Ady Endre) címének megfelelően kultusz- és hatástörténeti kérdéseket vesz górcső alá, míg a *Modern apokalipszis*ben az I. világháború történelmi helyzetébe és Gyóni Gézával összehasonlítva, az alkalmi költészet műfaját is bevonva teszi Ady költészetét elemzés tárgyává. Legyen szó azonban szorosabb szövegelemzésről vagy kultusztörténeti vonatkozások feltárásáról, Mekis, úgy tűnik, nem bocsátkozik mélyebb elemzésekbe. Az Ady-kultusz történetét taglaló írásában áttekintést nyújt a költő irodalmi és kultikus recepciójáról az 1900-as évek kezdetétől egészen napjainkig. Ám szövege még akkor is inkább egy általános összefoglaló benyomását kelti, amikor az intertextuális viszonyokra rámutatva tárgyalja a költő kultuszának alakulástörténetét, elemzések helyett inkább szövegek felmutatásáról van szó. Hasonlóan jár el a *Modern apokalipszis* című tanulmányában is, melyben elsőként Gyóni Géza egyes szövegeire utalva megállapítja, hogy másodrangú, de korának fontos alkalmi költője volt, majd Ady Endre *Halottak élén* kötetének verseit sorjázza rövid megjegyzések kíséretében, a kötetkompozícióra irányítva a figyelmet, végül kissé hiányos érveléssel Pilinszkyt kapcsolja az apokaliptikus látásmód mentén Ady háborús költészetéhez.

A kötet legtöbb szövegében érvényesülő áttekintő, összefoglaló jellegű írásmód annak is következménye lehet, hogy a szövegek egy része konferencia-előadásként hangzott el először (8.). Valamint származhat abból a törekvésből, hogy a könyv – legalábbis a fülszöveg szerint – „a szakmabeliek, a középiskolai tanárok, az egyetemi hallgatók, és általában a költészet iránt mélyebben érdeklődő olvasók érdeklődésére egyaránt számot tarthat.” A széles olvasótábor megszólításának kísérlete azonban azzal a kockázattal jár, hogy míg az egyik oldalról információértéke lehet egy kijelentésnek, a másik oldalról ugyanez közhelyes megállapításnak tűnhet, s nehéz megtalálni azt a nyelvet és szerkezetet, amely minden olvasótábor érvényes módon tud megszólítani. Úgy tűnik, hogy a kötet ennek a vállalkozásnak a nehézségével küzd. A különböző olvasók közti lavírozás eredményeként születettek az olyan áttevő mondatok, mint amelyek a *Modern apokalipszis*ben Arisztotelész *Poétikájának* egy jól ismert passzusát ismertetik (106–107.), vagy ugyancsak említhető példaként a szakmabeli olvasó számára redundáns, a kánon működésmódjáról tett kijelentés: „Az irodalomértésnek figyelembe kell vennie ezeket az elmozdulásokat, melyek ugyan nyugtalanítóak, mert szembeesítenek az értékek változékonyságával, de érdekesebbé is teszik az irodalmat.” (74.).

A fentiek fényében úgy vélem, Mekis D. János tanulmánykötetének sikere nagyban függhet az olvasó szakmai tájékozottságától, érdeklődésétől. Ugyanakkor könyvének többek közt érdeme, hogy rámutat olyan szerzők újraolvashatóságára, mint Gyóni Géza, elhelyezve őt egy adott történeti-kulturális helyzetben és az Adyval való viszonyban. Emellett a kultusz kutatási szempontok mozgósítása, valamint az a törekvés, hogy Cselényi László és Domonkos István költészetét is párbeszédbe állítsa a kötet terében a nyugatos elődökkel – Domonkos István versét, a *Kormányeltörésben* Kosztolányi *Halotti beszédével* is összeveti –, mindenképp ki-

emelésre méltó. Ellenben olyan versek értelmezésének, mint *A kocsit az éjszakában* vagy *az Esti kérdés*, a *Hajnali részegség* nincs jelentős hozadéka, így megmutatkozik az is, mennyire nem veszélytelen ilyen erősen kanonikus szövegekhez hozzányúlni, hacsak nincsen radikálisan új szempont, amely valamennyire átértékelné vagy újrendezné a szövegekhez való viszonyunkat. Az írások szerkezete és stílusa pedig sok ponton kétségeket ébreszt a megcélzott befogadó tekintetében, a bevezető tanulmány elmélettörténeti áttekintése inkább egyetemi hallgatókat feltételezne, sőt bizonyos pontokon úgy tűnik, mintha még szélesebb körnek kívánna szólni. A *Vers és kontextus* azt mutatja meg, kétséges, hogy lehet ilyen sokrétű közönségnek relevánsan írni költészeti, elméleti és irodalomtörténeti problémákról. (*Pro Pannonia*)

GOROVE ESZTER

Elegáns tabudöntögetés

GILBERT EDIT: AZ EGYÜTTÉRZÉS IRODALMAI ÉS VONZATAI

Gilbert Edit könyve finoman provokatív. Tabukat döntöget, ám mindezt elegáns stílusban teszi. A megértésre helyezi a hangsúlyt, a problémákat empatikusan fölvezetve tálalja. Munkájában egyaránt szól szakmai és emberi kérdésekről, rámutatva – részben a biblioterápia gyakorlatának fölvezetésén keresztül – az irodalom humánus vetületeire, azaz annak a mindennapok gyakorlatában/-ből való részesülésére, valamint élettapasztalataink földolgozásához/értelmezéséhez nyújtott segítségére.

A kötetben több műfaj is képviselteti magát, az inkább közéleti (kulturális) kérdéseket taglaló publicisztikától a filozófiai mélységekig jutó, elemző tanulmányokig. Tematikailag szintén több csoportra oszthatjuk Gilbert írásait, nem feledkezve meg róla, hogy a fölvetett témakörök eleve megszab(hat)ják saját műfaji kereteiket. Bevezetésében lényegében saját megközelítésmódjáról vall, és fölfogása egyaránt vonatkoztatható az irodalmi művek olvasási gyakorlatára, valamint a világhoz és embertársaihoz való hozzáállására. Hangsúlyozza a „másikra” való odafigyelés fontosságát, az empatikus attitűdöt, a „másik” megértésének és elfogadásának megkísérlését. Véli – és könnyen egyet is érthetünk vele –, hogy ez a nyitottság az, ami elvezethet a kölcsönös megértéshez; ez az alázat az, ami megnyithatja számunka a másik embert és a művek világát is. Hangja, sajnos, akár újszerűnek is mondható a hazai irodalomtudományban (és egyáltalán a kulturális életben/közbeszédben): nem követendő mintákat kíván felállítani – melyek saját kizárólagosságukat hirdetik –, nem vitatkozik, hanem szelíden (rá)kérdéz és bemutat. Alázattal azonban – paradox módon – provokál is, hiszen szembemegy az inkább dominanciára törekvő (főként hatalomszerzési – és -megtartási – célokkal), előírt sémákat elváró, a gondolkodási és a „másnak-levési” szabadságot részben sértő trendekkel. Ugyanakkor nem esik bele abba a csapdába sem, hogy a „másik más-ságának” elismertetését görcsösen akarná és hangsúlyozná, hanem csak egy-